

Эралиев Ы.С., Абдиева А.М.

**СҮЛҮКТҮ ШААРЫНДА ЭЛГЕ БИЛИМ БЕРҮҮНҮН
ӨНҮГҮШҮ**

Эралиев Ы.С., Абдиева А.М.

**РАЗВИТИЕ НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЕ В ГОРОДЕ
СУЛЮКТА**

Y.S. Eraliev, A.M. Abdieva

**THE DEVELOPMENT OF PUBLIC EDUCATION IN THE
CITY OF SULYUKTA**

УДК: 94(47)

Макалада Сүлүктү шаарында 1918-1950-жылдардагы элге билим берүү тармагынын өнүгүшү каралган. Россия империясынын Түркстан крайына билим берүүгө бюджеттен 2 гана пайыз каралган. Сүлүктүдөгү диний мектептер ата-энелер тарабынан каржыланылчу. 1915-жылы жергиликтүү жашаган элдердин окуй турган балдардын 98,5% мектепке барган эмес. Түркстан өкмөтү тарабына 1918-жылы балдардын сабатсыздыгын жоюу үчүн 2 млн сом акча каралган. Сүлүктү шаарында эң алгачкы мектеп кенчилердин балдары үчүн 1918-жылы күз айында эң алагачкы мектеп ачылган. Сүлүктү шаарында биринчи мугалимдер Фатых Зиаудинов, Зина Сафин, Гайша Агашова болгон. Сүлүктү шаарында 1920-жылдары биринчи баскычтагы төрт мектеп болгон. Сүлүктү шаарында 1922-1923-жылдары жергиликтүү элдер арасынан эң алгачкы жогорку билимдүү мугалим аял Майрам Курбанова болгон. Сүлүктү шаарында 1923-жылдары 887 адам окуган. Булардын арасынан 701 – эркектер, 186 – кыздар окушкан. Ошол мезгилде Сүлүктү шаарында көп улуттун өкүлдөрү жашаган. Мисалы, еврей, орус, украин, тажик, өзбек, казак, татар, башкыр, венгер жана башка улуттардын өкүлдөрү болгон.

Негизги сөздөр: билим берүү, тарбия, ата-мекенин сүйүү, совет бийлиги, кенчилер, биринчи мугалим, араб тамгасы.

В статье рассматривается развитие народного образования в городе Сулюкта в 1918-1950-е годы. На образование в Туркестанском крае Российской империей было предусмотрено всего 2 процента от бюджета. В Сулюкте религиозные учреждения финансировались родителями. В 1915 году 98,5% детей местных жителей не посещали школу. В 1918 году Правительством Туркестана было предусмотрено 2 млн сомов для ликвидации неграмотности детей. В городе Сулюкта осенью 1918 года для детей шахтеров была открыта первая школа. Первыми учителями города Сулюкта были Фатых Зиаудинов, Зина Сафин и Гайша Агашова. В 1920 году в городе Сулюкта первоначально открыто четыре школы. В 1922-1923 годах в городе Сулюкта среди местного населения первой учительницей с высшим образованием была Майрам Курбанова. В 1923 году в Сулюкте обучалось 887 человек, из них 701 – мальчиков, 186 – девочек. В то время в городе Сулюкта проживало много разных национальностей. Например, евреи, русские, татары, башкиры, венгры и представители других национальностей.

Ключевые слова: образование, воспитание, любовь к Родине, советская власть, горняки, первый учитель, арабская буква.

The article deals with the development of public education in the city of Sulyukta in the 1918-1950-ies. Only 2 percent of the budget was provided for the formation of the Russian Empire in the Turkestan region. In Sulukta, religious institutions were financed by parents. In 1915, 98.5% of local children did not attend school. In 1918, the government of Turkestan provided 2 million som for the elimination of the negativity of children. In the city of Sulukta in the autumn of 1918, the first school was opened for the children of miners. The first teachers of Sulukta was Fatih of Siaudiniu, Zina Safin and Gaisha Agahowa. In 1920, in the town of Sulukta open originally cetiri school. In 1922-1923 in the city of Sulukta among the local population the first teacher with higher education was Mairam Kur-banova. In 1923, 887 people were trained in Sulukta, 701 of them-boys, 186-girls. At that time, many different nationalities lived in the city of Sulukta. For example, Jews, Russians, Tatars, Bashkirs, Hungarians and representatives of other nationalities.

Key words: education, upbringing, love of country, the Soviet government, the miners, the first teacher, the Arabic letter.

Орусия империясынын мезгилинде Орто Азия элдеринин билим берүү тармагына көп көңүл бурулган эмес. Мисалы, 1915-жылы Түркстан аймагы боюнча мамлекет тарабынан бюджеттен 25 млн сом бөлүнгөн, ошонун ичинен 2 гана пайызы билим берүү тармагына жумшалган.

Түркстанда 1915-жылы жашаган элдердин окуй турган балдардын 98,5% мектепке барган эмес, мына ушундай көрүнүш Кыргызстанда болгон. Сүлүктү кендин мекени болгону менен андагы балдар окумак тургай курсагын, күндү кандай өткөрүү жана жанды багуу амалын ойлогон.

Биздин Сүлүктү шаарында билим берүү тармагынын өнүгүшү татаал жолду басып өткөн. Октябрь революциясына чейин Сүлүктүдө болгону 2 диний мектеп болгон. Диний мектеп үчүн да атайын окуй турган мектебинин имараты болгон эмес. Балдар молдонун колунда окуган. Сүлүктүдө эң алгачкылардан болуп диний мектепте окуткан молдо Али Мурат деген киши болгон. Бул киши Бухара шаарындагы диний медресени бүтүргөн. Бул диний мектепте 20га жакын улан кыздар окушкан.

Балдарды окутканы үчүн ата-энелер бир айга баласы үчүн 16 кг буудай берген (1 пуд). Окуунун негизги багыты диний багыты боюнча окуткан. Окубаган, тартипти бузган балдарды чыбык менен уруп жазалаган.

Сүлүктү Ходженд шаарына жакын тургандыктан тажик молдолорду жалдап алып келип окуткан.

Ошондо Сүлүктүгө Лейлек районунун бардык жерлеринен келип окуган Сүлүктүдө билим берүү тармагынын өнүгүшүнө Улуу Октябрь Социалдык революциясынын жеңиши өтө зор таасирин тийгизген. Совет бийлигини Сүлүктүдө орношу менен элдин жалпы сабатсыздыгын жоюу маселеси каралган. Түркстан өкмөтү 1918-жылы балдардын сабатсыздыгын жоюу үчүн 2 млн сом акча каралган. Сүлүктү шаарында эң алгачкы мектеп кенчилердин балдары үчүн 1918-жылы күз айында 1-класс ачылган.

Ошол мезгилде биринчи мугалим Фатых Зияутдинов, Зинат Сафин Гайша Агашевалар болгон. Эң алгач балдарга окуусуна бир бөлмөнү бошотуп беришкен, анда отургуч парта деген болгон эмес, балдар полго олтуруп окушкан. Ачылган класста кыргыз, өзбек, тажик, татар балдары окушкан. Ошол мезгилде мектепте балдар араб тамгасы менен окушкан. Мектептеги биринчи мугалим Фатых З. Казань университетинин студенти болгон. Бул кишини 1905-жылы биринчи орус революциясына катышкандыгы үчүн Орто Азияга сүргүнгө айдалып ушул Сүлүктүгө келген Сүлүктүдө алар жумушчулар кеңешин түзгөн 1905-жылы. Эл душмандары тарабынан 1918-жылы Иванов, Золляутдиновду атып өлтүрүшкөн. Бирок Сүлүктүдө З.Сафин, Г.Агашевалар мугалим болуп иштеген. З.Сафин Оренбург шаарынан келген темир жолдо жумушчу болуп иштей баштаган.

Ал киши Домбос шаарындагы тоо кен институтуна кирип инженер болуп Сүлүктүдө иштеген. 1937-жылы жок жерден эл душманы болуп камалган 1940-жыл акталып кайра келген.

Сүлүктүдө совет өкмөтү орногондон кийин эң алгачкы мектеп №2 Токтогул Сатылганов болуп эсептелет. 1918-жылы №2 шахтанын конторунун бир бөлмөсүн берген мезгилден ушул мезгилге чейин мектеп болуп ишин улантып келе жатат. Азыркы мезгилде №2 Т.Сатылганов атындагы техникалык лицей болуп ишин улантууда.

1920-жылы Сүлүктү Ходжент уездине карап турган. Ошол мезгилде Ходжент уездинде 4 кыргыз мектеп болгон, анда 140 окуучу окуган.

Кызыл Фергана газетасында 1922-жылы 19-октябрда Сүлүктүдө мектепте биринчи баскычты бүткөндөн кийин Ходжентке же Дрогомирге барып окушкан. Эң алгачкы Ходжент шаарындагы мектепти бүтүргөн Рахманкулов Сатор, Жакыпов Кудайна-

зар, Отбасаров Наби жана башкалар болгон. Булардын арасынан Жакыпов Кудайназар 1926-жылы Самарканд шаарындагы педагогикалык институтка кирип, Сүлүктүгө 1936-жылы келген.

Бул киши 1944-жылы Ош облусунда зав.облоно болгон. Жакыпов К. агай билим берүү тармагына өзүнүн зор салымын кошкон. Узак оорудан 1947-жылы Ош шаарында дүйнөдөн кайткан. 1920-жылы Казакстандын Чимкент шаарында кыска мөөнөттөгү мугалимдик курс ачылган, казак жана кыргыз балдары үчүн. Бул курска Сүлүктүдөн Алламурадов Алымбек, Баймуратов Кулмамат, Газиев Жума, Жороев Шади, Элмуратов Исман, Мавлянов Раззак ж.б. барган.

Ошол мезгилде 1922-1923-жылдары аялдар арасынан жогорку билимдүү мугалим Майрам Курбанова болгон. Ал аял Ташкент шаарындагы мугалимдер институтун бутургөн өзбек аялы болгон. 1947-жылга чейин мугалим болуп иштеген. Түркстанда 1920-жылы Түркстан аймагындагы элдердин сабатсыздыгын жоюу үчүн декрет кабыл алынган. Декрет боюнча 8ден 40 жашка чейинки адамдарды окутуу милдети жүктөлгөн. Бул окууда ар бир улут өзүнүн эне тилинде окууга мүмкүнчүлүк алган.

Сүлүктү шаарында билим берүү тармагына Коноев Алимдин эмгеги зор. Бул киши Бишкектен келген. 1928-жылы сен молдонун уулусун деп сүргүнгө айдалган. Азим Бишкектеги эл агартуу институтун бүтүргөн.

Ошол мезгилде Сүлүктүдөгү сабатсыздыкты жоюу мектеп ачылып, 1923-жылы мектептерде 887-адам окуган. Булардын 701 – эркектер 186 – аялдар окуган, ал эми улуту боюнча 634 – кыргыз, 168 – еврей 48 – казак, 32 – өзбек, 5 – тажик болгон. Ошол мезгилде 1924-жылы Кара Кыргыз Автономиялуу облусу болуп өзүнчө бөлүнүп чыккан. Ал эми Лейлек району Бөксө Сибирь Исфана чапкылдык болушу болуп Ходжент округуна кирип калган, ошондо Лейлек эли арызданып олтуруп 1928-жылы Кыргыз АССРнин курамына кошулган.

Сүлүктү шаарында 1954-жылы №2 Т.Сатылганов атындагы мектебинде 10-класста биринчи бүтүрүүчүлөр чыккан. Сүлүктү шаарында окуган окуучулардан көрүнүктүү ишмерлер жана окумуштуулар чыкты. Мисалы, 1937-жылы Ленинград шаарында эл комиссарлар окуу жайын аяктаган аскер комиссары болуп иштеген Шади Жороев, социалдык эмгектин баатыры Рустам Жолбаев, Коңурбаев Марат, Кыргыз ССРнин жеңил өнөр жай министри ж.б.

Ал эми билим тармагында Кыргыз Республикасынын илим тармагына зор салымын кошкон окумуштуулар чыккан. Мисалы, Жапаров Шерали филология илимдеринин доктору, кыргыз илимине эмгек сиңирген ишмер, профессор; Эралиев Закирбек, та-

рых илимдеринин доктору, Кыргыз Республикасынын илимине эмгек сиңирген ишмер, профессор; Ибрагимов Мухаммет, экономика илимдеринин кандидаты, профессор, Ибрагимов Бакир медицина илимдеринин кандидаты профессор ж.б.

Сүлүктү шаарында Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген мугалимдери Кожевникова Л.А., Лобанова К.Н. Жаныбеков А., Эралиев И.А., Мүйүдүн агай-эжекейлерибиздин атын атасак болот.

Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген дарыгерлери Абдурайимов М., Курманалиева М. дарыгер агай эжелерибизди сыймык менен айтууга болот.

Андан башка Кыргыз Республикасынын бир канча жогорку кеңешин чакырылышына депутат болгон жана губернатор, министр биринчи вице-пре-

мьер, министр кызматтарын аркалаган инсандар болгон.

Жогорудагы аталган инсандарды Сүлүктү шаарынын эли сыймыктаануу менен айтып кетүүгө болот.

Адабияттар:

1. Таджики ССРи Ленинабад обл.архив.фонд.398.оп1.ед хр. 10 лист 2.
2. Ленинабадская обл.архив.фонд.398.оп1.ед.5.лист 98.
3. «Известия»./Ташкентская газета 1920-жыл, 30-октябрь.
4. «Красная Фергана». / Газета 1921-жыл, 14-декабрь.
5. «Туркестанская правда». / Газета 1924-жыл, 8-январь.
6. Бектенов «Замандаштарым жөнүндө эскерүү». - Бишкек, 1996.
7. Жаныбеков А. «Сүлүктүнүн тарых барактары». - Бишкек, 2006.

Рецензент: к.и.н. Курбонов А.Д.